

Dr.**Murat ALANOĞLU**

Muş Alparslan Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
muratalanoglu@gmail.com

Eser Geçmişi: 7 Ara 2017 / 18 Ara 2017

DOI: 10.21551/jhf.363627

Arapgir Hâfiziye (Ispanakçı) Medreseleri ve Kütüphanesi

Hafiziye (Ispanakçı) Madrasahs and Library in Arapgir

ÖZET

Hâfiziye/Ispanakçı Medreseleri ve Kütüphanesi, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Arapgir’inde yaklaşık iki asır varlıklarını sürdürerek şehrin eğitim, kültür ve sosyal hayatında önemli bir yere sahip olmuş kurumlardır. Bu çalışmada, günümüzde varlığına dair bir kalıntının olmadığı bu hayır müesseselerinin kuruluş belgesi olan vakfiyeler ve daha sonraki hizmetlerini gösteren vesikalar ile bunların hem varlığı hem de işleyişi ortaya konulmuştur. Böylelikle ismi var cismi yok kurumlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Ayrıca eserlerin vakfiyelerinin orijinal görüntüsü ile çevirileri eklenerek Arapgir’in tarih, sanat tarihi, eğitim ve kültür araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arapgir, Vakıf, Hâfız/Ispanakçı Mustafa Paşa, Medrese, Kütüphane

ABSTRACT

Since the last quarter of the 18th century, Hafiziye/Ispanakçı Madrasahs and Library had gained an important place in education, culture and social life of the city, maintaining the existence of two centuries in the Ottoman period Arapgir. In this study, the existence and operations of these charitable foundations were analyzed though foundation certificate charters namely the foundation documents of these foundations no remains of which are left and documents indicating their subsequent services. Hence, foundations having a name but are non-existent were unearthed. Besides, the original images and translations of the foundation certificate charters were added and thus the history, art history, education and culture of Arapgir were made available to researchers.

Key Words: Arapgir, Waqf, Hafız/Ispanakçı Mustafa Pasha, Madrasah, Library

Giriş

Kurucusu Ispanakçızâde Hâfız Mustafa Paşa'dan dolayı Hâfiziye veya Ispanakçı Mustafa Medreseleri şeklinde isimlendirilen bu klasik dinî eğitim kurumları, 18-20. yüzyıl Osmanlı Arapgir'inin eğitim, kültür ve sosyal hayatında önemli görevler ifa etmişlerdi. Hâfız Mustafa Paşa'nın Şam valisi olduğu 1773 yılında Arapgir'de inşa ettirdiği kurumlar iki medrese ve bir kütüphânedен oluşmaktaydı.¹ Paşa, Arapgir'de medrese talebelerinin yatılı olarak kalabilecekleri bir mekân olmadığından mevcut eksikliği gidermek üzere iki medrese yaptırdı. Bu kurumların daha ziyade Arapgir dışından gelecek öğrencilere hizmet etmesi hedeflenmişti. Zira burada bulunan müderris ve hocalar yatılı mekân eksikliğinden dolayı okutacak öğrenci bulamıyorlardı. Dolayısıyla medreselerin kuruluş amacı Arapgir şehir merkezi ve çevresindeki yoksul öğrencilere yatılı olarak kalabilecekleri bir mekân sağlamaktı. Böylece yatılı medrese ile dışardan gelecek talebelerin eğitimlerinin en önemli problemi olan barınma sorunu giderilmiş oldu.

Hâfız Mustafa Paşa, satın aldığı birkaç gayrimenkul ile 1772'de iki medresenin inşaatını başlattı. Medreselerden biri eski Arapgir olarak tarif edilen şehir merkezinde iken diğeri ise şehrin az dışında yer alan günümüz modern Arapgir'in yer aldığı bahçeler mevkiindeydi.² Medreselerin hemen bitişiğinde bir kütüphâne binası da mevcuttu.³

Medreselerde toplam on sekiz hücre bulunmaktaydı. Her bir hücrede iki öğrenci kalıyordu ve bu öğrencilere günlük iki akçe veriliyordu. Hayrî vakıf kurumları olarak yaklaşık iki asırdan fazla varlığını sürdüren bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Medrese bitişiğindeki kütüphâne ise 1895 yılına kadar varlığını sürdürmüştü. Zira 1310 tarihli Ma'muratü'l-Aziz Salnamesi'ndeki kayda göre bu kütüphâne, Mirliva Ahmet Paşa Camii'nin batı tarafında yer alan medresenin bitişiğindeydi ve içinde iki yüz adet kitap bulunuyordu.⁴

Günümüzde Mustafa Paşa Kütüphânesi ile Molla Eyüp Mescid'i karıştırılmaktadır. Oysaki Mustafa Paşa Kütüphânesi yanarak harap olmuştur.⁵ Ulu Camii ile Molla Eyüp Mescid'i arasında yer alan Kütüphâne yıkıldıktan sonra buradaki kitaplar yakın bir alanda bulunan

1 **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T SMA d.) 7052; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) 742/86/41.**

2 Arapgir şehri, muhtemelen 1784 yılında eski şehir olarak adlandırılan mekândan bahçelerin ve bağların bulunduğu birkaç saat mesafedeki (4-5 km) kasaba alanına taşınmıştı. Bundan dolayı yeni şehir mamur hale gelirken eski şehirdeki Osman Paşa, Sekisu, Devenci Deresi, Serge ve Şehir Karşısı denilen mahalleler ve buradaki tarihi eserler gittikçe harap hale gelmişti. **Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz**, 1325, s. 182.

3 Eski Arapgir şehir merkezinde Osman Paşa Mahallesi'nde yer alan medrese ve kütüphâne, günümüzde yıkıntıları mevcut olan Ulu Camii'nin 150 metre güney batısında yer alıyordu. Bugün bölgedeki halk tarafından harabe yeri bilinmektedir. Arapgir Ulu Camii ve çevresi için bkz. Abdüsselam Uluçam, "Arapgir'deki Mimari Anıtların Bugünkü Durumu", **I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğleri**, Malatya 1986, s. 141-142; K. Kutgün Eyüpgiller, **Arapgir: Tarih, Mimari ve Yaşam**, Arapgir Kültür Derneği, İstanbul 2014, s. 13-14, 595-600.

4 "... Üç bâb medresesi ve Ispanakçı Mustafa Paşa asârından bir bâb kütüphânesi ve derûnunda iki yüz cild kitab-ı ilmîye... mevcuddur". **Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz**, 1310, s. 68. Burada yer alan medrese ikincisi olup vakfiyede "bahçeler mevkiinde" olduğu belirtilen kurumdu. Medrese, Mirliva Ahmet Paşa Camii'nin giriş kapısının karşısında yer almaktaydı. Camii bitişiğinde bulunması dolayısıyla Çarşı Camii Medresesi de denilmekteydi.

5 **Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz**, 1325, s. 182.

Molla Eyüp Mescidi'ne taşınmıştır. Bundan dolayı iki kurumun aynı olduğu düşünülmektedir.⁶ Fakat detaylı incelemelerden çıkan sonuca göre Molla Eyüp Mescidi, ayrı bir yapı olarak kabul edilmelidir.⁷

Mustafa Paşa vakfı olan medreseler ile kütüphânenin eğitim ve sosyal yönlerinin incelendiği bu çalışma, temelde vakfiye metinlerine dayanmakla birlikte, Osmanlı arşiv belgeleri ve diğer kaynaklarla zenginleştirilmiştir. Böylece medreselerin inşa süreci, kurumsal işleyişi ve bölgedeki hizmet alanı ile etkinliği ortaya konmuştur.

I. Kurumların Bânisi: İspanakçızâde Hâfız Mustafa Paşa

Mustafa Paşa, doğum tarihi belli olmamakla birlikte muhtemelen 18. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul Kasap İlyas Mahallesi'nde Erzurumlu İspanakçızâde ailesinden Mehmed Bey'in oğlu olarak dünyaya gelmişti. Dindar bir ailede yetiştiğinden temel dinî eğitimini aldıktan sonra civardaki bir medresede Kuran-ı Kerim'i ezberleyerek "hâfız" unvanı aldı. İspanakçızâde Mustafa, bir süre sonra sarayda çavuş ve çavuşbaşılık görevlerinde bulundu ve bu görevden yükselerek kapıcıbaşı oldu. Kapıcıbaşılık görevinden sonra 1763'te Keban Ergani Madenlerinin üç yıllık ihalesini alarak maden emini olarak atandı. Mustafa Bey, ilk görevinde yeteri başarıyı gösteremediğinden eminlikten alındı. Ancak yerine atanan Hasan Efendi, Mustafa Paşa'nın madendeki üretim miktarına ulaşamadığından 1768'de İspanakçızâde Mustafa tekrar maden emini olarak atandı ve bu görevi 1774'e kadar devam ettirdi. Mustafa Paşa'nın bundan sonraki görevleri maden eminliği ile birlikte sancakbeyi veya valilik olacaktı. Nitekim 1768'deki atamada kendisine aynı zamanda mîrmiran rütbesi ve Rumeli beylerbeyi payesiyle Malatya sancağı de verilmişti.⁸ İspanakçı Mustafa bu yeni göreviyle birlikte artık "paşa" unvanı almıştı. Mustafa Paşa'nın Malatya'daki görevi bir yıl sürdü ve Aralık 1769'da Erzurum valisi oldu. Erzurum valiliğinden sonraki görevi 1772'de atandığı Şam valiliği ve emirü'l-hâclıktı. Mustafa Paşa'nın çalışmaya konu olan vakfı bu görevi sırasında Arapgir'de inşa ettirdiği iki medrese ve bir kütüphânedan oluşan kurumlardı. Paşa, bir yıllık Şam valiliğinden sonra görevinden istifa etti. 1773'te Karaman valiliğine atanan Mustafa Paşa, hemen akabinde 1774'te Diyarbakir valisi olarak görevlendirildi. Bu görevde iken Rumeli'de Ruslar ile devam eden savaşta Anadolu asker sürücüsü olarak tayin edildi. Bütün Anadolu askerlerini toplayıp Şumnu'da zor durumda olan Osmanlı kuvvetlerine yardım etmesi istenmişken, zamanında yetişemediğinden orduya yardım edemedi ve görevinden azledildi. 1775 yılında Rakka valiliğine atandı, ardından 1776 yılında ise Bağdat'ta uzun süredir devam eden Kölemen idaresini sonlandırmak ve İranlılar ile savaş durumuna gelen Kölemen Ömer Paşa'yı ortadan kaldırmak üzere Bağdat valiliğine tayin edildi. Kısa sürede Ömer Paşa'yı etkisiz hale getirdi, ancak Kerim Han Zend liderliğindeki İran ordusunun ilerleyişine engel olamadı. İranlılar türlü oyunlarla Basra'yı işgal ettikleri gibi Musul ve Bağdat üzerine de asker gönderdiler. Bu gelişmeler üzerine Hâfız Mustafa Paşa, gerekli tedbirleri almadığı gerekçesiyle görevinden alındı. Bağdat'taki ve daha öncesinde devlet nazarındaki tutumları onun sonunu getirdi ve muhtemelen 1777 yılının ilk günlerinde Diyarbakir'de hapsedildiği sırada idam

6 M. Kadir Oğuzer, **Arapgir Ulu Cami'i Rölöve ve Restorasyonu**, Gazi Üniveritesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s. 27.

7 "Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları" başlıklı doktora çalışması yürüten Korkmaz Şen, birçok çalışmada yanlış aktarılan bu konuya dikkatimi çekerek ilgili bilgileri vermiştir. Ayrıca Bkz. K. Kutgün Eyüpgiller, **Arapgir: Tarih, Mimari ve Yaşam**, Arapgir Kültür Derneği, İstanbul 2014, s. 15.

8 Buradaki sancakbeyliği arpalık veriliyordu. Mustafa Paşa, burayı bir adamını göndererek yönetiyordu.

edildi. İdamından sonra kesilen başı 17 Ocak 1777'de İstanbul'a getirilerek saray kapsısında teşhir edildi ve doğduğu yer olan Ispanakçı Konağı bitişiğindeki Abacı Mescidi'nin haziresine gömüldü.⁹

Hâfız Mustafa Paşa'nın Arapgir'de bu müesseseleri kurmasının bir sebebi ise Arapgir ile olan akrabalık bağları olmalıdır. Paşa'nın üyesi olduğu Ispanakçızâde ailesi aslen Erzurumludur. Ancak sonraki dönemlerde aile bireylerinin Erzurum ile birlikte İstanbul'da ve Arapgir'de yerleşik oldukları görülmektedir. XIX. yüzyılda Ispanakçızâde aile üyeleri arasında Erzurum'daki arazi ve emlak konusunda "veraset davası" ortaya çıkmıştı. Davada Tayyar Paşa'nın oğulları ile Arapgir'de yaşayan Hacı Ahmed bin Derviş arasında şikâyetler ailenin Arapgir bağlarını göstermesi açısından önem taşımaktadır.¹⁰

Arapgir'de yaşayan Ispanakçızâdelerin Hâfız Mustafa Paşa'nın maden eminliği ve valiliği döneminden önce buraya yerleştiği düşünülebilir. Zira Arapgir'in Erzurum'a yakın bir yerde bulunması ve uygun iklim koşulları aile üyelerinin buraya yerleşmesini sağlamış olmalıdır. Buradaki ikamet sonucunda Ispanakçı ailesinin çevredeki yerli aileler ile akrabalık bağı kurdukları da tespit edilmektedir. Hâfız Mustafa Paşa'nın maden eminliği ihalesini almasını sağlayan etmen, bu bölgedeki bağları ve bölgenin ekonomik-sosyal durumuna hâkimiyeti olmalıdır. Zira Mustafa Paşa'nın Keban-Ergani Maden Eminliği görevi ve sonrasında Arapgir ile yakın bağları olduğu belgelere yansımaktadır.¹¹ Bunun yanı sıra Mustafa Paşa'nın İstanbul Kasap İlyas Mahallesi'ndeki Ispanakçızâde Konağı çevresine 18. yüzyılda yoğun bir Arapgirli nüfus yerleştirmesi de bu bölge ile olan bağlarını göstermesi açısından önemlidir.¹²

II. Vakfın Kuruluş Belgeleri: Vakfiyeler

Hâfız Mustafa Paşa'nın Arapgir'deki medrese ve kütüphâne vakıflarına ait esas vakfiye Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde defter kataloğu TSMA d. 7052 numarada kayıtlıdır. Bir defter içine sonradan iliştirilen ve iki varaktan oluşan vakfiye eksik bırakılmış durumdadır. TSMA d. 7052'nin metninde "Hâfız Mustafa Paşa Şam valisi ve emîrû'l-hâc olduğu sırada (1772-Eylül-Ağustos 1773) Arapgir kasabasında medrese talebesi çocukların yatılı kalabileceği mekân eksikliğinden dolayı buraya iki medrese yapmaya karar verdi" şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Kayıttan anlaşıldığı üzere bu sırada Şam valiliği yanında Keban ve Ergani Maden Eminliği görevi de Mustafa Paşa'nın uhdesindeydi. Topkapı Sarayı'ndaki vakfiye Keban'da Harput kadısının huzurunda düzenlenmiş ve kendisinin onayı ile tasdik olunmuştur. Giriş kısmında Harput kadısı Seyyid Bilal'in mührü bulunmaktadır.

9 Hâfız Mustafa Paşa'nın geniş biyografisi için Bkz. Murat Alanoğlu, "Elazığ Eğitim Tarihine Katkı: Vezîr Ispanakçızâde Hâfız Mustafa Paşa'nın Harput ve Keban'da Kurduğu Eğitim Müesseselerine Dair İki Vakfiye", **Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi Bildirileri**, c. II, Ankara 2015, s. 741-760; Murat Alanoğlu, 18. Yüzyılda Maktûl Bir Osmanlı Veziri: Bağdat Valisi Hâfız Mustafa Paşa (Ispanakçızâde) ve Katli Meselesi, **Ciépo 22**, Trabzon 4-8 Ekim 2016, (Sözlü sunun, 2017'de yayımlanacak)

10 BOA, DH. MKT. 719/61 ve 980/35.

11 BOA, A.DVNS. AHK. SS. d. 13, s. 156.

12 Cem Behar, **A Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle**, State University of New York Press: Albany 2003, pp. 95-120. Kitabın kısmen değiştirilmiş Türkçe versiyonu için bkz. Cem Behar, **Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008): Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi**, YKY: İstanbul 2014.

Bu vakfiyenin zeyli olan tam bir sureti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 742/86/41 numarada kayıtlıdır. VGMA'da bulunan zeyl vakfiye suretinde H.1190/M.1776 tarihinde kaydedildiği yazılıdır. Mustafa Paşa, Bağdat valiliğinden alındıktan sonra dönüşünde Ergani'de bulunduğu 1776 tarihinde Eslimiye kazasındaki bazı gelirlerini vakfa akar tayin etmiş ve Arapgir vakfiyesine zeyl olarak kaydettirmişti.

III. Vakfın Kuruluş Amacı, Yönetimi, Görevlileri ve Gelir-Giderleri

Mustafa Paşa, gerek Arapgir'de meskûn olan gerekse şehre dışarıdan gelip ilim tahsili yapmak isteyen medrese öğrencileri için yatılı iki medrese yaptırdı. Zira buradaki müderrisler ve hocalar okutacak öğrenci bulmakta zorluk çekmekteydi, böylece yatılı medrese ile dışardan gelecek kişilere de eğitim imkânı sağlandı.¹³ Bu medreselerden biri eski Arapgir şehir merkezinde, diğeri şehrin biraz dışında bahçeler denilen bölgedeydi.¹⁴ Vakfiyenin tescili sırasında şehirdeki medrese tamamlanmış iken, bahçeler bölgesindeki inşası tamamlanmak üzereydi. Şehirdeki medresenin 18 hücre ve hemen bitişiğinde de bir kütüphânesi mevcuttu. Bu kütüphânedeki kitapların nasıl kullanılacağı ve muhafaza edileceği vakfiye şartnamesine ayrıntılı olarak yazılmıştır.¹⁵

Vakfın çok sayıda çalışanı vardı. Bu çalışanların bir kısmı vakfın idarî işlerini yürütürken diğeri kısmı ise medresede eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Ayrıca vakfın temizlik, bakım ve onarımıyla ilgilenen görevliler de vardı. Vakfın idaresi mütevelliyenin kontrolündeydi. Hâfız Mustafa Paşa, vakfa mütevelliyeye olarak medrese yaptığı evin sahibi İbrahim Paşa'nın ismi zikredilmeyen kızını atamıştı. Vakfın işleyişinden birinci derecede mütevelliyeye sorumluydu. Bu hanım, vakfın işlerini tayin ettiği bir vekil eliyle yürütecekti. Zira vakıf gelirlerinin zamanında toplanıp, çalışanların ücretlerinin ödenmesi ve medresede eğitim hizmetlerinin aksatılmadan devam ettirilmesi gibi hususlar da mütevelliyenin görevleri arasındaydı. Vakfın gelirlerini toplama işi için bir câbi vazifelendirilmişti. Medresedeki eğitim ve öğretim faaliyetleri de görevlendirilen müderris ve yardımcıları olan muîdler tarafından yapılmaktaydı. Vakfın gelirlerinin yerli yerinde harcanıp harcanmadığını denetleme işini için de bir nâzır vazifelendirilmişti. Medresenin yanında yer alan kütüphânedeki kitapların sorumluluğu ise iki hâfız-ı küttâba bırakılmıştı.

Mütevelliyeye hanım, medreselerin eğitim işlerini takip edecek ve hizmetin devamı için vâkıfın bağışladığı mülklerin kiralarını toplatacaktı. Arapgir'deki değirmen ile tarlada ekilen zahire ve pamuğun parası da vakfın gelire aktarılacaktı. Toplanan bu paralar ile medrese binalarının tamir ve bakımını sağlayacaktı. Vakfiyede medrese ve kütüphânenin vazifelilerine ödenecek miktar yıllık 426 kuruş olarak belirtilmiş ve bu toplanan miktarı mütevelliyeye hanım, vazifelilere dağıtılmak üzere Hâfızıye müderrisine teslim edecekti. Müderris de belirtildiği şekilde bu paraları görevlilere dağıtacak. Ayrıca artan parayı mütevelliyeye elinde tutarak vakıf için gerekli yerlere harcaabilecek. Mütevelliyeye hayatta oldukça bu görevi ifa edecek, kendisi vefat ettikten sonra görev önce erkek nesline, eğer erkek nesli kalmaz ise kız

13 "Arabgîr kasabasında talebe-i 'ulûm için sâkin olacak medrese olmayub, gerek kendi kasabalarında ve gerek taşradan gelen gurebâ-i talebeye mesken olduklarından sited-i rahl edüb gelen tullab-ı mahzun ve tedrise kâdir uleması dahi zâyî-i evkât eylediklerine istirhamen ...". TSMA d. 7052; VGMA 742/86/41.

14 Eski Arapgir ile günümüz modern Arapgir yerleşimi arasında yaklaşık 4-5 km mesafe bulunmaktadır.

15 TSMA d. 7052 ve VGMA 742/86/41.

nesline devredilecekti.

Tablo-1: Vakfiyeye Göre Görevliler ve Alacakları Ücretler¹⁶

Görev	G ö r e v l i Sayısı	Alacağı Ücret (Yevmi)	Görevlinin İsmi
Mütevelli(ye)	1	60 akçe	İbrahim Paşa'nın kızı
Müderris	2	20 akçe	
Hâfız-ı küttâb	2	18 akçe	
Câbi	1	6 akçe	
Muîd	1	6 akçe	
Ferrâş	2	5 akçe (her birine)	
Nâzır	1	10 akçe	
Nüvvâb (Bevvâbin)	1	6 akçe	
Duâ-gûy	4	3 akçe (her birine)	
Medresede toplam 18 hücre bulunmakta ve her bir hücreye günlük 2 akçe verilmekteydi.			
Toplam gider: 222 akçe (yevmi/günlük)			
Toplamda görevlilere yıllık ödenecek miktar: 426 kuruş			

a. Vakfın Gelirleri

Vakfa gelir getiren gayrimenkullerin bir kısmı Arapgir'de diğer önemli kısmı ise Erzurum'daydı. Huruc köyünde¹⁷ Muhtarbaşı İsmail'den alınan iki göz değirmen ve hemen bitişiğindeki bir Harput kilesi tohum ekilen tarla Arapgir'de bulunmaktaydı.

Erzurum'daki gelirler ise Sur içinde Rüstem Paşa vakfına dâhil Attarlar Çarşısı'nda altı kıt'a dükkân ve bir han, Lala Paşa Camii yakınında on üç bâb oda ve bir bâb fevkânî hân-gâh, Sur içinde Rüstem Paşa vakfına dâhil Attarlar Çarşısı'nda bir dükkân ve Erzurum Kazazlar Çarşısı'nda bir dükkândan oluşmaktaydı. Vakfiyede kaydedildiği üzere gayrimenkullerin sınırı ve kimlerden alındığı belirtilmiştir. Erzurum Sur içindeki Attar ve Kazazlar esnafı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Yukarıda ayrıntıları verilen Arapgir'de bir değirmen ve tarla, Erzurum'daki dükkânlar ve han kahvehânesi bu medreseler ile kütüphânenin geliri olarak aktarılmıştır. Bu mülklerin kiralari toplanacak ve medrese ile kütüphânenin hizmetleri ve hizmetlilerine aktarılacaktı.

b. Vâkıfın Şartları

Mustafa Paşa'nın koydurduğu şartlara göre, bu medresedeki her hücrede iki talebe kalacaktı. Eğer öğrenci sayısı fazla olursa, anlaşmaları şartıyla, üçer kişi de kalabilecekti. Medresede kalacak talebeler öncelikle garibandan¹⁸ seçilecek, ancak garibanlardan olmazsa

¹⁶ TSMA d. 7052 ve VGMA 742/86/41.

¹⁷ Günümüzde Haraç olarak geçmektedir.

¹⁸ Vakfiyede geçen bu ifade, hem fakir hem de şehre dışardan gelen ve kalacak yeri olmayan kişileri karşılamaktadır.

şehir sakinlerinin çocukları da olabilecekti.

Vakfiyenin sonunda yer alan hükme göre kütüphânedeki kitaplar uzun mesafeye ödünç verilmeyecekti, yakın bir yere kitabın ödünç verilmesi gerekir ise hâfız-ı küttâb o kitabın fiyatının en az iki katını rehin olarak alacak, aksi takdirde kitap ödünç verilmeyecekti. Böylece kütüphâne kitaplarının kaybolması ve eksilmesi engellenmiş olacaktı.

Hâfız Mustafa Paşa, Ağustos 1776'da Bağdat dönüşü Ergani'de iken yaptırmış olduğu bu iki medrese ve kütüphânenin vakfının gelirlerine Eslimiye kazasında bulunan vakıflarının gelirinden bazılarını bağışlamış ve bunlar için Arapgir'de tekrar bir zeyil vakfiye düzenletmişti. Buna göre her yılın Muharrem ayında Arapgir'deki medrese ve kütüphâne ile buradaki talebenin gideri olan 142 akçe Eslimiye kazası vakfından verilecekti. Eğer bu gelirden bir problem yaşanır ise tekrar Erzurum'daki vakfın gelirlerinden tahsil edilebilecekti.¹⁹

IV. Medreselerin ve Kütüphânenin Sonraki Dönem İşlemlerine Dair Kayıtlar

Mustafa Paşa'nın Medrese ve Kütüphâne vakıfları, 6 Ağustos 1780'de Medresenin Müderrisi Şeyh Mehmed Efendi'nin arzuhalı ile Haremeyn-i Şerîfeyn vakfına dâhil edilmişti. Nitekim zeyil vakfiyede bu işleme dair kayıt yer almaktadır:

"Sâbıkan Erzurum Valisi merhûm Hâfız el-Hâc Mustafa Paşa evkâfı olan Arabgir kasabasında vâki' evkâfının vakfiyyesi müşarûn-ileyhin binâ eylediği medresenin müderrisi eş-Şeyh Mehmed Efendi'nin arzuhalı, halen Harameyni'-Şerîfeyn Müftüsü Mevlanâ es-Seyyid Ali Behçet Efendi'nin i'lâmıyla sâdır olan fermân-ı âli mûcibince Haremeyn-i Şerîfeyn muhasebesine kayd olunmağla düstûrû'l-amel tutulmak için aynıyle iş bu suret verildi".²⁰

11 Nisan 1838 tarihli arz üzerine buyruldu kaydına göre Haremeyn muhasebesine bağlı olduğu belirtilen Erzurum eski valisi Mustafa Paşa'nın Arapgir'deki vakfına, günlük altı akçe ile mûîd, altı akçe ile câbi, üç akçe ile duâ-gûy görevlerine mutasarrıf olan Hacı Ömer Efendi vefat ettiğinden yerine oğlu Seyyid Osman Halife'nin atanmasını Arapgir nâibi Recep Şakir Efendi ilâm etmiş ve daha sonra ilam üzerine merkezden buyruldu ile ataması yapılmıştı.²¹

Mart 1849'da Arapgir Kaymakamı ve Evkaf Müdürü'ne yazılan yazıda, "Arapgir kazasına bağlı Eski Arapgir karyesinde İspanakçı Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği camii [medrese]²² zamanın geçmesiyle harap olmuştu. Dolayısıyla bölge halkı namaz ile sair ibadetlerini yapamadıkları gerekçesiyle merkeze arzda bulunmuşlardı". Camii tamir edildikten sonra buraya imam ve sair bazı görevlilerin tayin edilmesi de talep edilmişti.²³

¹⁹ VGMA 742/86/41.

²⁰ VGMA 742/86/41.

²¹ BOA, C. EV. 177/8843.

²² Eski Arapgir'in engebeli topoğrafyası dolayısıyla yapılar iki katlı olarak inşa edilmekteydi. Bu kurum da altta medrese, üstte camii olmak üzere iki katlı olarak inşa edilmiş olmalıdır.

²³ BOA, A. MKT. MHM. 11/59.

1884-1885 yıllarında Arapgir'deki iki kütüphânedeki biri olan Mustafa Paşa Kütüphânesi halen ayakta olduğu ve içerisinde 200 cilt kitap bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.²⁴

Medrese ile ilgili 1325/1908 tarihli salnâmede şu bilgiler geçmektedir: Ahmed Paşa Camii'nin²⁵ yakınında bulunan medrese, merhum Ispanakçı Mustafa Paşa tarafından geniş ve mükemmel bir şekilde inşa edilmişti. Ayrıca medresenin içinde bulunan kütüphâne de 200 cilt kitap yer almaktaydı. Ancak II. Abdülhamid döneminde (1895) meydana gelen ve Arapgir şehrinde büyük yıkıma sebep olan yangında medrese ve kütüphâne de harap olmuştu. Bunun üzerine 1896'da medrese, tüm masrafları padişah tarafından karşılanmak suretiyle bütünüyle güzel bir şekilde tamir ettirilmiş ve esere padişahın adı verilmiştir.²⁶

19. yüzyılın son yıllarına ait salnâme kayıtlarında Arapgir'deki medreselerden²⁷ birinin banisi Mustafa Paşa'ydı. Bu medrese bir kayıta Çarşı Camii Medresesi olarak yazılmış ve talebe sayısının 20 olduğu belirtilmişti. Bu kurumun müderrisi de Müftü Muhammed Efendi olarak kayda geçmiştir. Yine Ispanakçızâde Medresesi olarak kayda geçen bir diğerinde ise Çarşı içinde Mirliva Ahmed Paşa Camii yanında bulunduğu ve 30 erkek talebeye hizmet verdiği belirtilmektedir.²⁸ 1317/1900 tarihli Maarif Salnâmesi'ne göre Mamuratülaziz Vilayeti'nde bulunan medreseler arasında Arapgir kazasında Mustafa Paşa Medresesi de yer almaktaydı. Bu tarihteki müderris Abdullah Efendi idi.²⁹ 1325/1908-9 tarihli salnâmede Arapgir'deki iki medreseden birinin Ispanakçı Mustafa Paşa Medresesi olduğu görülmekte ancak kütüphânenin varlığına dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.³⁰ Bu itibarla yangından sonraki tamirde sadece medrese kısmının yenilendiği fikri akla gelmektedir.

V. Medreselerde Öğrenim Gören Ünlü Kişiler

Hâfiziye veya diğer adıyla Ispanakçı Medreseleri, kuruldukları tarihten itibaren Arapgir'in eğitim ve kültür hayatında etkili olan kurumların başında gelmekteydiler. XX. yüzyıl başına kadar bölgedeki birçok kişinin eğitim almasını sağladıkları gibi Türkiye çapında üne sahip âlimlerin temel medrese eğitimini gördükleri bir yer olmuşlardı. Nitekim Arapgir'in yetiştirdiği önemli din adamlarından olan İstanbul Dersiâm ve Müderrislerinden Hüseyin Avni Karamehmetoğlu bunlardan biriydi. Arapgirli Hüseyin Avni, 1874'te Arapgir Rüştîye mektebinden şehadetnâme almış, rüşdiye tahsilini bitirdikten sonra medreseye

24 **Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz**, 1302, s. 144; Diğer kütüphâne, Osman Paşa adıyla kaydedilmiş ancak kitap miktarı yazılmamıştı.

25 Bahsedilen camii bugün Arapgir merkezinde yer alan Mirliva Ahmed Paşa Camii'dir.

26 *Ahmed Paşa Camii-i Şerîfi kurbûnde merhûm Ispanakçı Mustafa Paşa tarafından vâsi' ve mükemmel bir medrese ve derinunda (200) cild kitap bulunan bir kütüphâne te'sis ve inşa edilmişken ahiren muhterik olub cümle mehâsin-i asriyye ve hayriyye cenâb-ı padişahiden olmak üzere ceyb-i hümâyûn cenâb-ı mülûkaneden ihsân buyrulan mesârif-i külliye-i inşâiye ile nâm-ı padişahiye bi'l-izâfe 1313 senesinde tecdîd edilmiştir. Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz*, 1325, s. 183.

27 Arapgir'deki medrese sayısı bazen 3, bazen de 6 olarak verilmekteydi. Bkz. **Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz**, 1310, s. 68; **Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz**, 1312, s. 211; **Salnâme-i Diyarbekir**, 1292, c. 2, s. 192.

28 Süleyman Yapıcı, **Osmanlı Vilayet Salnâmelerinde Malatya**, (1869-1908), İstanbul 2014, s. 113-114.

29 1317 tarihli Maarif Salnâmesi'nden aktaran Ünal Taşkın, "Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz", **The Journal of Academic Social Science Studies**, 6/3 (Mart 2013), s. 1344. 1321 tarihinde Medresenin müderrisi Mustafa Efendi idi.

30 **Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz**, 1325, s. 61.

intisâb etmişti. İlme ve fenne çok meraklı olan Avni Efendi, o tarihte Çarşı Câmii³¹ karşısında bulunan İspanakçızâde Medresesi müderrislerinden meşhûr müftü Mehmet Rüştü Efendi'nin küçük birâderi (Hoca Mustafa Efendi nâmı ile anılan) Müderris Mustafa Fevzi Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuş ve Temmuz 1886'da arkadaşı Abdülhalim Efendi ile birlikte Arapça ve Farsça ulûmu mütedâvile ve mürettebeden Müderris Mustafa Feyzi Efendi'den icâzet almaya muvaffak olmuştur.³²

Benzer şekilde Arapgirli olan son dönem Uşşâkî meşâyihinden Mehmet Hazmi Efendi, ibtidâî ve dört senelik rüştiye eğitimini 1882'de tamamladıktan sonra Arapgir'deki İspanakçı Medresesi müderrislerinden Hocasâde Ahmet Hilmi Efendi'nin derslerine devam ederek mukaddimât-ı ulûmu ve yüksek ilimlerden bir kısmını okumuştur.³³

Sonuç

1773 tarihli ilk vakfiyesine göre kurucusu Hâfız Mustafa Paşa'dan dolayı Hâfiziye Medreseleri adını alan bu kurumlar daha sonraki dönemde İspanakçı Mustafa Medresesi adıyla ünlenmişlerdi. Kuruluş şartnamesinde belirtildiği üzere bu eğitim müesseseleri daha ziyade yatılı olarak tasarlanmış ve şehir dışından gelen yoksul çocukların eğitim almasını sağlamışlardı. Yatılı eğitim yanından vâkıf tarafından talebelere ikişer akçe tahsisat (burs) verilerek eğitimlerinin devamı temin edilmişti. Medresenin içinde bulunan ve iki yüz cilt kitaba sahip kütüphâne hem öğrencilerin hem de şehir halkının ihtiyacını temin etmişti. Bu şekilde Arapgir şehri ve çevresindeki halka hizmet ederek eğitim, kültür ve sosyal hayata katkıda bulunmuşlardı. Bu kurumlar, Cumhuriyet dönemine kadar Arapgir halkına hizmet vermeye devam etmişlerdi.

Medreselerde rüşdiye eğitiminin akabinde başlangıç ilimleri ve yüksek dinî ilimler öğretilmekteydi. Medresenin müderrisleri genellikle şehrin müftüsü veya şehirdeki önemli din adamlarından biri olmaktaydı.

İki örnek ile belirtildiği üzere Osmanlı dönemi uleması arasında yer edinmiş Arapgirli Hüseyin Avni ve Uşşâkî şeyhi Mehmet Hazmi Efendi gibi daha niceleri İspanakçı Medreselerinde okuyarak ilim basamaklarını tırmanmışlardı.

Günümüze kadar mevcudiyetini devam ettiremeyen iki medrese ile bir kütüphânenin varlığı, kuruldukları dönemde kaleme alınan vakfiye ile sonraki döneme ait belgeler ve salnâmelerin sunduğu bilgiler ölçüsünde incelenmiştir. Böylelikle Arapgir'in unutulmaya yüz tutmuş iki kültür varlığı gün yüzüne çıkarılmıştır.

31 Mirliva Ahmet Paşa Camii olarak da bilinmektedir.

32 Sena Yünlüer, **Mehmet Hazmi Tura**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 86; Metin Yurdagür, "Arapkirli Hüseyin Avni", **DİA**, c. 3, İstanbul 1991, s. 329, tamamı 329-331.

33 Ebü'l-ulâ Mardin, **Huzur Dersleri**, II-III, s. 215'ten aktaran Fatma Sena Yünlüer, **Mehmet Hazmi Tura**, s.5-6.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A. MKT. MHM. 11/59.

BOA, A.DVNS. AHK. SS. d. 13.

BOA, C. EV. 177/8843.

BOA, DH. MKT. 719/61 ve 980/35.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA d.) 7052.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) 742/86/41.

Salnâme-i Ma'muratü'l-Aziz, 1302, 1310, 1312, 1325.

Salnâme-i Diyarbekir, 1292, c. 2.

Maarif Salnâmesi, 1317.

ARAŞTIRMA ESERLER

ALANOĞLU, Murat, "Elazığ Eğitim Tarihine Katkı: Vezîr İspanakçızâde Hâfız Mustafa Paşa'nın Harput ve Keban'da Kurduğu Eğitim Müesseselerine Dair İki Vakfiye", **Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi Bildirileri**, c. II, Ankara 2015, s. 741-760.

ALANOĞLU, Murat, "18. Yüzyılda Maktûl Bir Osmanlı Veziri: Bağdat Valisi Hâfız Mustafa Paşa (İspanakçızâde) ve Katli Meselesi", **Ciêpo 22**, Trabzon 4-8 Ekim 2016, (Sözlü sunun, 2017'de yayımlanacak).

BEHAR, Cem, **A Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle**, State University of New York Press, Albany 2003.

BEHAR, Cem, **Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008): Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi**, YKY, İstanbul 2014.

EYÜPGİLLER, K. Kutgün, **Arapgir: Tarih, Mimari ve Yaşam**, Arapgir Kültür Derneği, İstanbul 2014.

KARAKAŞ, Erdal, "Arapkir'in Kuruluş ve Gelişmesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VIII/1, Elazığ 1996, s. 175-190.

MARDİN, Ebü'l-ulâ, **Huzur Dersleri**, c. II-III, İstanbul 1956.

OĞUZER, M. Kadir, **Arapgir Ulu Cami'i Rölöve ve Restorasyonu**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991.

TAŞKIN, Ünal, "Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz", **The Journal of Academic Social Science Studies**, 6/3 (Mart 2013), s. 1327-1353.

ULUÇAM, Abdüsselam, "Arapgir'deki Mimari Anıtların Bugünkü Durumu", **I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğleri**, Malatya 1986, s. 140-147.

YAPICI, Süleyman, **Osmanlı Vilayet Salnâmelerinde Malatya (1869-1908)**, İstanbul 2014.

YURDAGÜR, Metin, "Arapkirli Hüseyin Avni", **DİA**, c. 3, İstanbul 1991, s. 329-331.

YÜNLÜER, Sena, **Mehmet Hazmi Tura**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

EKLER

EK-1: Asıl Vakfiyenin Transkripsiyonu

Bismillâhirrahmânirrahîm

Mâfih mine'l-vesikâ vâki'u mütâbbikü'ş-şer'îyye hakemtü bi-sihhatihî ve lüzûmihî hurrîre fakîru ileyhi âzze şânuhû es-Seyyid Bilal el-müvellâ hilâfetuhû bi-medînet-i Harburut [Harput] 'ufiye 'anhu.

Mühür: Hâdim-i Şer'-i Şerîf es-Seyyid Bilal (1183)

(1)Hamd nâ-mahdûd ve şükr nâ-ma'dûd ol vâcibü'l-vücûd zü'l-'înet ve'l-vücûd hazretlerine olsun ki hilkat-i ademî ketm-i âdemden vücûda getirüb sâhib-i akl-ı selim ve mekteb-i mektubunda esmâ-i ta'lim kılub cami'i fezâ'il-i cemile mecum'-u hisâ'il-i hamide idüb ve melâike-i âzim sücûd ve a'zâm ve envâ'-i kerâmetle ikrâm eyledi ve durûd-ı 'amîm el-vürûd ol sâhib-i makâm-ı Mahmud güzîde-i enbiyâ resul-ı mücteba Muhammed Mustafa sall'Âllâhu aleyhi ve-sellem hazretlerinin ruh-i pür-fütûhlarına işâr olunur ki cümle enbiyâ ve mürselin-i evvelin ve âhirin "yevme yüehhez bi'l-nevâsi ve'l-ikdâm" anın şefaatine istinâd ve lütûf u keremine i'timâd iderler ve tehiyyât bî-hadd ve teslimât bî-add ervâh-ı tayyibe-i âl u evlâd ve eshâbı üzerlerine olsun ki her biri emvâlini vücûh-u hayrâta senâ ve infâk-ı fî sebili'ilâhi sâyire-i ef'âl üzerine işâr iderler rıdvân'ullâhi te'âlâ aleyhim ecma'in sebab-i tahrir-i risâle-i sahiha-i şer'îyye ve bâ'is-i testîr-i hitâb makale-i sarihe-i mer'îyye oldur ki erbâb-ı fetânet ve eshâb-ı âla-i bi-sîret-i 'ayn-ı ihtiyâr ve dide-i ihtiyâr ile kerdeş edvâr cünbüş-i çerh-i bukalemûna nazar idüb yakınabilmiştir ki dünya dâr-ı makâm ve medâr-ı nizâm değildir pes devlet anın kim zaman-ı sıhhat ve avân kudretinde hayr ve ahsabına râğib olub makdûrunu ol mûkîm ni'me ve mevcudunu makâm-ı kerîme sarf idüb rûz-ı mahşerde itdüğü hayrât ve hasanât fevz u necât ve bâ'is nîl-i saadet ola bî-fazlu'llahü'l-melîkü'l-mütteâl binâ-i âli zâlik sa'da-i me'âli silke-i sâlik sâbıka Erzurum valisi ve Kars cânibi seraskeri ve Maden-i Hümâyûn-ı Ergani ve Keban uhde-i 'âliyelerinde olub hâlâ Şam-ı behîşt-i meşâm valisi ve emîrû'l-hacc ve yine maden-i hümâyûnlar uhde-i vezirânelerinde olan devletlü b[f]ehâmetli kerâmetli Hâfız el-Hâc Mustafa Paşa yeser'Allahu bi'l-hayr mâ yüridu ve mâ yeşâ' hazretleri Keban Madeni'nde huzur-u

devletlerinde akd olunan meclis-i şer‘-i şerîf-i nebevîde zikr-i atiyi’l-beyân li-ecli’t-tescîl mütevellî buyurdukları _____ muvacehesinde ikrâr-ı sâhîh-i şer‘i ve ‘itirâf-ı sârih-i mer‘i idüb takrîr ve derbârlarından şöyle şükr ve yüz gûherşad ile yine Arapgir kasabasında talebe-i ‘ulûm için sâkin olacak medrese olmayub gerek kendi kasabalarında ve gerek taşralardan gelen gurebâ talebe-i bî-mesken olduklarından sitad-ı rahl idüb kalan tellâb-ı mahzûn ve tedrise kâdir uleması dahi zâyî‘-i evkât eylediklerine istirhâmen hasbet’Allah-ı te‘âlâ iki medrese binasına birisi nefsi-i şehirde ve birisi bahçelerinde nefsi-i şehirde binâ ve vaz‘ ve ihyâ eylediğim medrese bi-hamdi sübhâne ve te‘âlâ tekmiî müyesser olub inşaa’Allah-u teâlâ tekmiî muvaffak olunur ve ikisine dahi müderris nasb ve ta‘yin olunub ve iki hafız-ı küttâb ve bir câbi bir mu‘îd ve iki ferrâş ve bir nâzır ve bir nevvâb ve dört duâ-gûy ve bunlar elzem-i lâzımeden olmağla mezbûrları medresân-ı mezkûre müvekkil eyleyüb şöyle şart eyledüm ki (2) beher hücrede gurebadan ikişer tâlib ikâmet ideler eğer çi gurebâdan bulunmadığı surette sâkinlerden olan talebeler refîk olarak sâkin olalar eğer imtizâç eyleyüb üçer tâlib dahi sâkin ve razı olurlar ise ana dahi izin verilmiştir. Lakin bilâ-vazife hizmetlerinde tehâvün ve tekâsül olacağı malûm olmağla mezkûr Arapgir kuralarından Hurûc nâm karyede Muhtarbaşı İsmail Ağa’dan iştirâ eyledüğüm iki göz mülk-i müşterâm değirmeni ve ittisâlinde bir kile-i Harputî sehm-i isti‘âb ider tarlayı bir tarafı yol toprağı ve bir taraf keçi toprağı ve bir tarafı çay kese ve bu hudûd ile mahdûd ve bundan ğayrı medine-i Erzurum’un dâhil surunda merhûm Rüstem Paşa’nın evkâfi iç meydanda Attar Sûkunda vâki‘ altı kıt’a dükkân ve bir kıt’a hane birbirlerine muttasıl olub bir taraf Berber Mehmed’in dükkânı ve ard tarafdân Kırmacızâde Ahmed Ağa’nın dükkânları ve taraf-ı sâlisi vakf kasap dükkânı ve taraf-ı rabi‘i târik-i ‘âm ile mahdûd olmak üzere Erzurumî Şeyh Attarân el-Hâc Abdullah ve Attar Monla(Molla) Yahya, Monla Ali ve Attar Monla Ahmed nâmûn kimselerden iştirâ olunmuşdur ve yine Erzurum’un dâhil surunda Lala Paşa Cami-i şerîfi kurbinde on üç bâb oda ve bir bâb ahûr ve bir bâb fevkânî morgi/morgu şâmil han ki iki tarafdân târik-i âmm ve taraf-ı sâlisî merhûm Abbas Ağa hanesi ve taraf-ı rabi‘i bazen Kırkçeşmelizâdenin vakf dükkânları ve bazen sâirlerinin dükkânlarına mülâki Sabit Numan Ağazâde’den alınmıştır. Ve yine Erzurum’un dâhil surunda merhûm Rüstem Paşa’nın evkâfi iç meydanda Attar sûkında vâki‘ bir kıt’a dükkâna bir tarafı Minla Yahya dükkânı ve taraf-ı sânisî Paçacızâde Ali Ağa dükkânı ve ard tarafı Bakracî dükkânı ve tarafı râbi‘i târik-i âmm ile mahdûd ve yine Erzurum’da Kızarlar sûkında vâki‘ bir kıt’a dükkânına bir taraf Kağızmanî el-Hâc Mehmed dükkânı ve taraf-ı sânisî Koltukçu İbrahim’in dükkânı ve taraf-ı sâlisî kuyumcu dükkânı ve taraf-ı râbi‘i târik-i âmm olmak üzere bu zikr olunan değirmeni ma‘a tarlasiyla ve medine-i Erzurum’da zikr ve beyân olunduğu vech üzere dükkânlarımı ve hân kahvehânesi *hasbeten li’llâhi te‘âlâ ve tâliben li-merzâtirabbi’l-alâ yevme yestazillü mer‘u tahta zilli sadakâtihî* vakf-ı sâhîh-i şer‘i ve habs-ı sârih-i mer‘i ile vakf ve habs idüb şöyle şart eyledim ki vech-i mecrûh üzere medrese-i mezkûr müderrisine icâratlarından beher yevm yigirmi akçe ve hâfızan-ı ketebin her birine on sekiz akçe ve mü‘idine altı akçe ve ferrâşının her birine beş akçe ve bevâbine altı akçe ve câbisine altı akçe ve nâzırına on akçe ve dört duâ-gûya her birine yevmiyye üçer akçe ve on sekiz hücre olmağla her bir hücresi yevm-i ikişer akçe vazife tayin idüb vakf-ı mezkûr için mes‘ûl dahi iktizâ itmekle sâhibetü’l-beyt İbrahim Paşa kerimesi mütevellîye nasb idüb yine şart eyledim ki hayatta oldukça mütevellîye olub ba‘de tevliyet mezkûr evlâd-ı zükûruna ve inâsın ekberine ve evlad-ı evladına ile’l-inkirâzü’l-zaman bu minvâl üzere mutasarrıf olub zikr ve tafsil ve beyân olduğu vazifelerini yerlü yerine mütevellîye yedi ile edâ ve teslim oluna ve mütevellîye için yevmi altmış akçe beher yevm taht-ı yedinde olan hudemasına dükâkin-i mezkûrları icâr ve isticâr vakt ve zamanıyla icâre akçelerini cem‘ ve tahsil ve gereği gibi ru’iyet ve ehl u vezâifin vazifelerini bilâ-te‘âllül her birine def‘ ve teslim oluna ve mütevellî-i kerime merreten ba‘de ahiri evvel ve ahiri mutasarrıfe olub bir kimesne mâni‘ ve def‘ olmaya deyu buyurub zikr olunan iki göz değirmeni

ma‘a tarla ile ve medine-i Erzurum’da zikr olunan han ve kahvehâne ve dekâkinleri fâriğen târih-i küttâbdan mukaddem ve tahriri hıtâbdan akdem li-ecli‘t-tescil nasb buyurdıkları müteveliye sâlifetü‘l-zikrû‘t-teslim oldu. Teslim edip sâire müteveliler idgeldikleri üzere tasarruf it deyu vakf-ı hazreti müşârün-ileyh buyurdıklarında müteveliye-i mumâ-ileyh dâhi vakf hazreti ileyh-i kelâm derbâr-ı meşrûhunda vecâhen tasdik ve şifâhen tahkik itdikden sonra vakf-ı hazreti azîzü‘l-nevâl dâme fi himâyetü‘l-mülkü‘l-mütte‘âl cânib-i ahara teşrif buyurub vakf-ı akar eimmet-i meşâhirden pişvâ-i külli rehnüma-i sebîl hümâm-ı efhâm imam-ı âzam hazretleri katında lazım olmamağın zikr olunan akarın vakfiyetinden rücu‘ itdim müteveliye-i merkûme yedinî def‘ idüb tarafıma teslim eylesün deyu de‘vayı eyleyüb hâkim mevki‘-i sadr küttâb “dua” meâb huzurunda murafa‘a olduklarında müteveliye-i mezbûre dahi kendüye lâzım ve mahalle-i melâyim cevâb bâ sewayı müteveccih ve âzim olub didiğe vakfiyet-i akar İmâmeyn-i Hümâmeyn bedreyn bedreyn-i tamâmeyn katlarında hususan ba‘de‘t-teslim ile‘l-mütevelli vakf-ı lâzım kâbilinden olmağla anların mezheb-i şerîfleri üzere vakfiyetinin sıhhat ve lüzumuna hükm taleb ide ve yine [iderin] diyecek hâkim mumâ-ileyh dahi mekal-ı cebîninde ve kelâm-ı ferikinde teemmül-i enîk ve tefekkür-i dakîk idüb cânib-i hayri itibarda hakiki görüb vakfiyet-ı ‘akârın sıhhat ve lüzûmuna hükm-i muhkem şer‘i kaza-i mübrem-i mer‘i idüb cem‘-i evkâf resm-i ma‘lûm ve tarz-ı merkûm üzere vakf-ı sâhîh ve lâzım (3) oldu min-ba‘d nakz ve nakzına mecâl u mahâl ve ihtilâf ve ibtâli mümteni‘ü‘l-ihimâldir “*Fe-men beddelehû ba‘demâ semi‘ahû fe-innemâ ismuhû ale‘llezîne yubeddilûnehû inne‘llâhe semî‘un alîm ve ecri‘l-vakfû‘l-kerîm ale‘l-melîki‘berre‘l-râhim inne yeczi‘l-hesenât ve‘l-izzi‘ icre‘l-alemin*”.

Ve dahi şöyle şart eyledim ki erbâb-ı vezâifin cümlesinin her birine tayin olunan yevmiye ve vazifeleri sene-i kâmilede dört yüz yigirmi altı kuruşa bâliğ olmakla meblâğ-ı mezkûr Erzurum’da vâki‘ bâlâda mezkûr musakkafât icâratından müteveli yeddinden Arapgir’de Hâfiziye müderrisi olan kimesneye irsâl ve müderris-i mumâ-ileyh dâhi yedd ve ma‘rifetiyle yerlü yerine hasbeten li‘llâhi te‘âlâ ashâb-ı vezâife sarf ve teslim eyleyeler ve yine bâlâda mezkûr Arapgir’de vâki‘ iki göz değirmen ile bir tarladan hâsıl olan aynı-ı ecnâs zehâir ve penbeyi zikr olunan erbâb-ı vezâifin yevmiyesi ve vazifelerine mahsub ve takâs olmayub sene hitâmında her yekine zehâyir hâsıl olur ise ecnâsı ile erbâb-ı vezâyife başkaca bey’ine cümlesine yevmiye-i vazifelerine kıyâs ile tevzi‘ ve adalet üzere taksîm eyleye ve Erzurum’da vâki‘ musakkafât icâratından Arapgir’de vâki‘ medreseler ve kütüphânenin şart kılınan erbâb-ı vezâyife bir senede verilmesi iktizâ idüb yalnız dört yüz yigirmi altı gurus vâzifeleri mütevellisi tarafından Hâfiziye müderrisine irsâl ve teslim olunduktan sonra arziyâd-ı vakfdan hâsıl olan ğallleden medreseler ve kütüphânenin iktizâ iden ta‘mir ve termimi müderris yeddiyle ve nâzırı ve sâir hademeleri ma‘rifetleriyle ta‘mir ve termimine ihtimâm ideler ve kezâlik ve arziyâd-ı vakfdan Erzurum’da vâki‘ musakkafât-ı mezkûrenin iktizâ eden ta‘mir ve termimine mütevellisi olanlar ziyâde ihtimâm ideler ki hattı harabe müşrif olub erbâb-ı vezâyifin vezâiflerine halel-i dâri olmaya ve bundan mâ‘adâ zikr olunan vezâyif mahallerine edâ ve iktizâ iden ta‘mirât merkûmeden icârâtdan eğerçi her ne mikdâr fazla kalur ise mütevellinin ta‘yin olunan yevmi altmış akçesinden başka cümle kendü umûr-ı lâzimesine sarf itmesi dâhi şûrût-ı vakfiyemizden olduğı ma‘lûm olup hilâfına kimse müdâhale itmiyeler ve vakf-ı sâhîh-i şer‘i ile memhûran vakf itdiğim kütüblar tettebbu‘ için diyâr-ı ba‘ideye verilmeyub akreb-i mesâfiye verilmesi dahi iktizâ itdiğı halde kitâbın iki kat hediyesi rehn alınmadıkça hâfız-ı kütüblar virmiyeler.

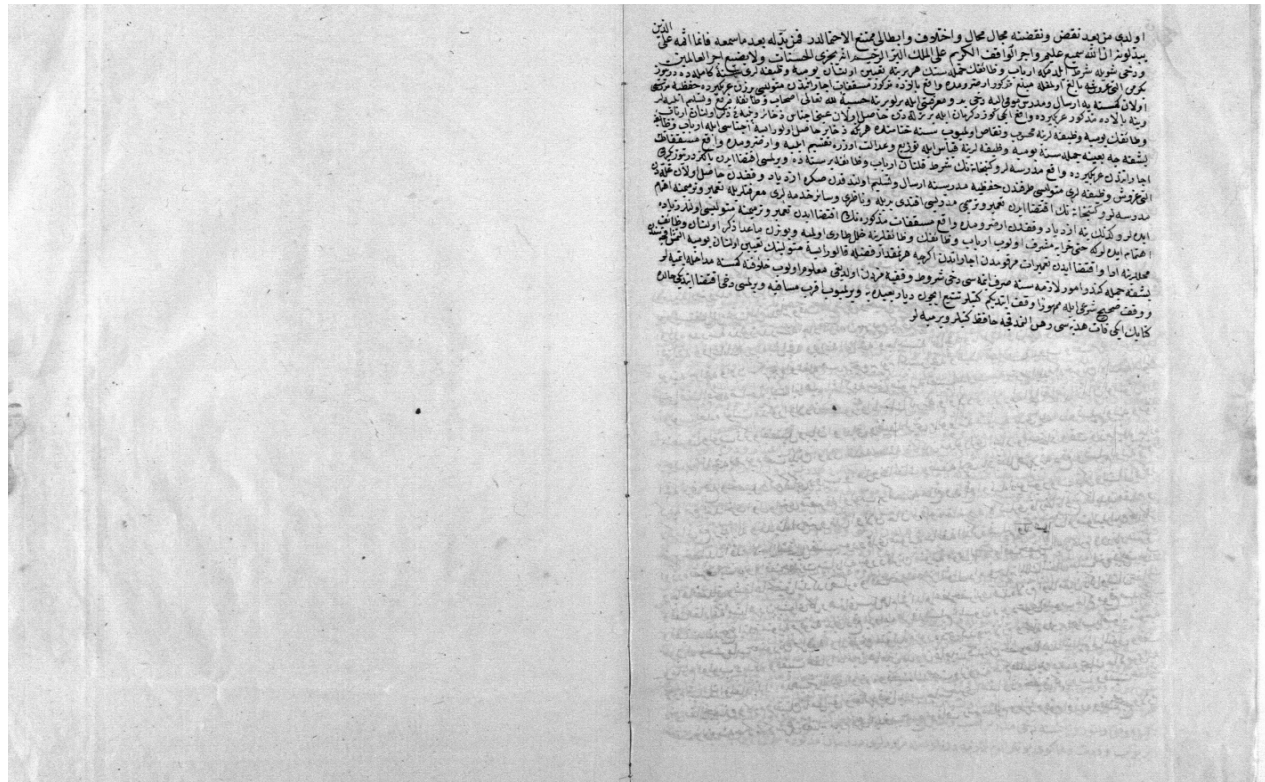

EK-2:Asıl Vakfiyenin Orijinal Görüntüsü (T.SMA. d. 7052)

NOYUT 1457171 BAŞBE İNGİLTİRE

D.07052.0001.00

EK-3: Zeyl Vakfiye Suretinin Transkripsiyonu (VGMA 742/86/41)

Bismillâhirrahmânirrahîm

Mâ fihi mine'l-vesika vâki' ve mutabikü'ş-şer'iyye hakemtu bi-sıhhatihi ve lüzumihi ene'l-fakiru ileyhi, azze şânuhu es-Seyyid Bilal el-müvella hilafe bi-medine-i Harput, 'ufiye 'anhu.

İşbu vakfiyenin bakkalî mekrub torbasına vaz' ve hıfz olunmuşdur.

Hamd-i nâ-mahdûd ve şükr-i nâ-ma'dudü'l-vâcibü'l-vücut, zevî'l-inayetehu ve'l-cûd hazretlerine olsun ki, hilkat-i âdemi ketm ve âdemden vücuda getirüb, sâhib-i akl-i selim mekteb-i mektubunda esmâyı ta'lim kılub, câmii feza'il-i cemile ve mecmu'ü hısâl-i hamide edüb ve melâike-i azâm ve enva'ı kerâmetle ikrâm eyledi ve dürud-ı amîmü'l-vürud, ol sâhib-i makam-ı mahmud, güzide-i enbiya, resul-i mücteba, Muhammed Mustafa, sallallâhu te'âla aleyhi ve sellem hazretlerinin ruh-ı pürfütuhlarına isâr olunur ki, cümle enbiya ve mürselîn, evvel ve âhîrîn "yevme yu'haz bi'n-nevasi ve'l-akdâm" anın şefa'atına istinâd ve lutf-i keremine i'timad ederler ve tahiyât-ı bîhad ve teslimât-ı bî-add, ervâh-ı tayyibe-i âl ve evlad ve ashâbı üzerlerine olsun ki, her biri emvâlîni vücuh-ı hayrâta nisâr ve ittifak fî-sebilillâhi sâir ef'âl üzerine isâr etdiler. Rıdvanullâhi te'âla aleyhim ecma'în.

Sebeb-i tahrîr-i risale-i sahiha-i şer'îyye ve bâ'is-i tastîr-i hitab-ı makâla-i sariha-i mer'îyye oldur ki, erbâb-ı fitnat ve ashâb-ı âli basiret-i ayn-i i'tibar ve dîde-i ihtiyar ile gerdiş-i edvar-ı cins-i çarh-ı bukalemûna nazar edüb, yakinen bilmişdir ki, dünya dâr-ı makam ve medâr-ı nizâm değildir. Pes, devlet ânın kim zaman-ı sıhhat ve avân-ı kudretinde hayr-u ihsana râğib olub, makdurunu ol mukîm-i nâime ve mevcudunu makam-ı kerîme sarf edüb, rûz-ı mahşerde etdüğü hayrât-ı hasenâtı fevz-i necât ve ba'is-i neyli sa'adet ola. Bi-fazlillâhi'l-melikü'l-müte'âl. Binaen alâ-zâlik, se'ada-i me'âli silkine sâlik sâbıkan Erzurum Valisi ve Kars canibi ser-askeri ve Maden-i Hümâyûn-u Ergani ve Keban uhde-i aliyyelerinde olub, hâlen Şam-ı behişt-i meşam valisi ve Emir-i hac ve yine Maden-i Hümâyûn uhde-i vezirân üzere olan, devletlü, muhabbetlü, kerametlü, Hâfız el-Hâc Mustafa Paşa yesserallâhu bi'l-hayr mâ yuridu ve mâ yeşâe hazretleri Keban huzur-ı devletlerinde akd olunan meclis-i şer-i şerif-i Nebevîde zikri âti'l-beyan lî-ecli't-tescil mütevellî buyurdıkları (...) muvacehesinde ikrar-ı sahih-i şer'î ve i'tirafı sarih-i mer'î edüb, takrir-i düre'l-yarlarından şöyle şükridir ve gevher-i nazar eylediği Arabgîr kasabasında talebe-i 'ulum için sâkin olacak medrese olmayub, gerek kendi kasabalarında ve gerek taşradan gelen gurebâ-i talebeyi mesken olduklarından sited-i rahl edübgelen tullab-ı mahzun ve tedrise kâdir uleması dahi zâyi-i evkât eylediklerine istirhamen hasbeten lillâhi te'âla iki medrese binasına birisi nefsi-i şehirde ve birisi nahiyelerinde nefsi şehirde bina ve vaz' ve ihyâ eyledüğüm medrese ve bi-hamdihu ve sübhanehu ve te'âla tekmili müyesser olub on sekiz hücre ve kütübhânesi olub ve taşrasında bina olunan medrese dahi bu hîette ma'a kütübhânesi ile bedi' olunmuşdur. İnşallâhu te'âlâ tekmili muvaffak olur ve ikisine dahi müderris nasb olunur ve iki hâfız-ı kütüb ve bir câbî ve bir mu'îd ve iki ferraş ve bir nâzır ve bir bevvâb ve dört duaguy bunlar elzem-i lâzımeden olmakla mezbûrları müderrisân-ı mezkûre müvekkil eyleyüb şöyle şart eyledim ki:

Beher hücrede gurebâdan ikişer tâlib ikamet edeler. Egerçi gurebâdan bulunmadığı suretde kasaba sâkinlerinden olan tâlibler refik olunarak sâkin olalar. Eger, imtizâc eyleyüb, üçer tâlib dahi sâkin ve râzı olurlarise âna dahi izin verilmişdir. Lâkin bilâ vasıta hizmetlerinde tehavûn ve tekâsül olacağı ma'lumum olmakla mezkûr, Arabgîr kuralarından Horuç/Huruc³⁴ nâm karyede

34 Günümüz Piralî köyünün mezralarından birinin adı Haraç'tır.

Muhtarbaşı İsmail Ağa'dan iştirâ eylediğim iki göz mülk-i müşterâm değirmeni ve ittisalinde bir kîle Harpûti tohum istiab eder tarlaya bir taraf yol toprağı ve bir taraf keçi toprağı ve bir taraf çay ki bu hududla ve bundan gayri medine-i Erzurum'un dâhil-i surunda merhum, Rüstem Paşa evkâfi içmeydanında, Attar Sûku'nda vâki' altı kıt'a dükkân ve bir kıt'a kahvehâne birbirlerine muttasıl olub, bir tarafı Berber Mehmed'in dükkânı varid tarafında Fermacızâde Ahmed Ağa'nın dükkânları ve taraf-ı sâlisi vakıf kasab dükkânı ve taraf-ı râbi'i tarik-i âmm ile mahdud olmak üzere Erzurumî Şeyh Attarân el-Hâc Abdullah ve Attar Monla Yahya ve Attar Monla Ali ve Attar Molla Ahmed nâmûn kimesnelere iştirâ olmuşdur ve yine Erzurum'un dâhili surunda Lala Mehmed Paşa Câmii şerîfi kurbunda onüç bâb oda ve bir bab ahur ve bir bab fevkanî murbi şâmil hân ki, iki taraftan tarik-i âmm ve taraf-ı sâlisi merhum Abbas Ağa hânesi ve taraf-ı râbi'i bazen Kırkçeşmelizâde'nin vakıf dükkânları ve bazen sâirlerin dükkânlarına mülâki sâbit Numan Ağa'dan alınmıştır ve yine Erzurum'un dâhili surunda merhum Rüstem Paşa'nın evkâfi iç meydanında, Attar Sûku'nda vâki' bir kıt'a dükkân ki bir taraf Monla Yahya dükkânı ve bir taraf-ı sâlisi Paçacızâde Ali Ağa dükkânı, varid tarafı bakırcı dükkânı, râbi'i tarik-i âmm ile mahdud ve yine Erzurum'da Kazzazlar Sûku'nda vâki' bir kıt'a dükkân ki bir taraf Kağızmanî el-Hâc dükkânı ve taraf-ı sâlisi, Koltukçu İbrahim'in dükkânı ve taraf-ı sâlisi Kavukçu dükkânı ve taraf-ı râbi'i tarik-i âmm olmak üzere bu zikr olunan değirmenimi ma'a tarlasını ve medine-i Erzurum'da zikr u beyan olduğu vech üzere dükkânlarımı ve hân ve kahvehânemi hasbeten lillâhi te'âlâ ve taleben li-merdati rabbi'l-a'la "yevme yestezillü'l-mer'ü tahte zilli sadakatihî" vakf-ı sahih-i şer'î ve habs-i sarih-i mer'î ile vakf ve habs edüb şöyle şart eyledim ki:

Vech-i meşrûh üzere medrese-i mezkûre ve müderrisine icâretlerinden beher yevm, yirmi akçe ve hâfızan-ı kütübün herbirine, on sekiz akçe ve mu'idine altı akçe ve ferraşının herbirine beş akçe ve bevâbına altı akçe ve câbisine altı akçe ve nâzırına on akçe ve dört duâ-gûya her birine yevmî üçer akçe ve onsekiz hücre olmak ile her bir hücreye yevmî iki akçe vazife tayin edüb, vakf-ı mezbûr için mütevellî dahi iktizâ etmekle sâhibetü'l-beyt, İbrahim Paşa kerimesini mütevellîye nasb edüb, yine şart eyledim ki:

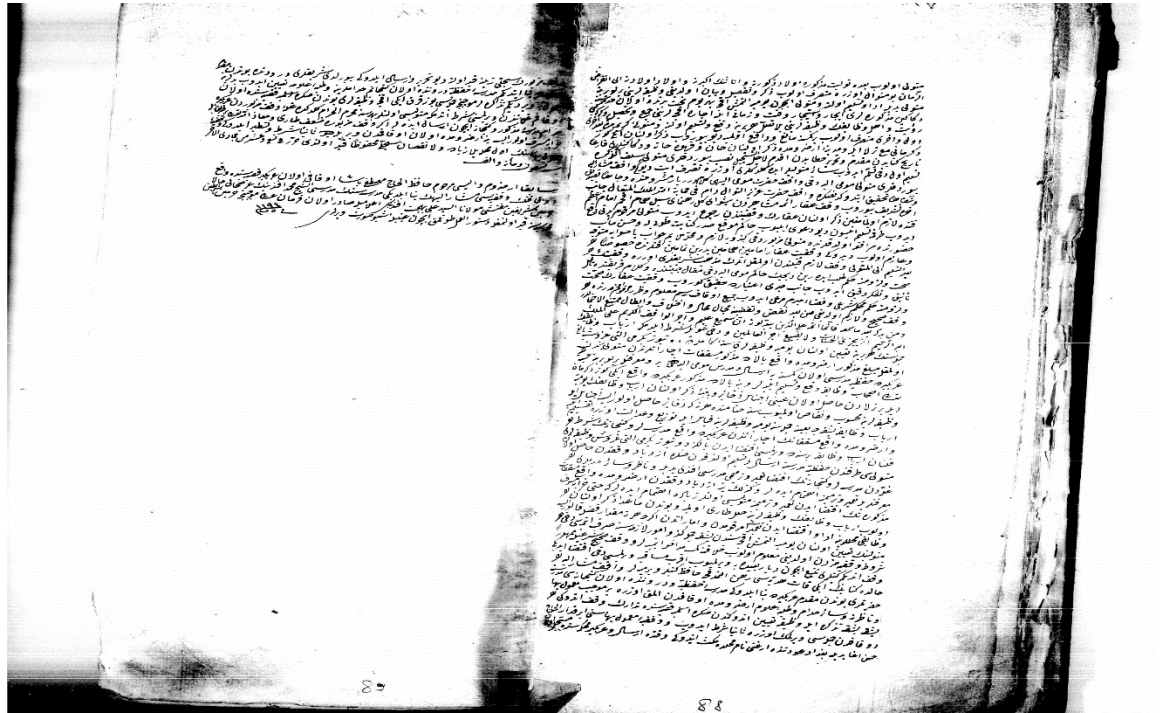
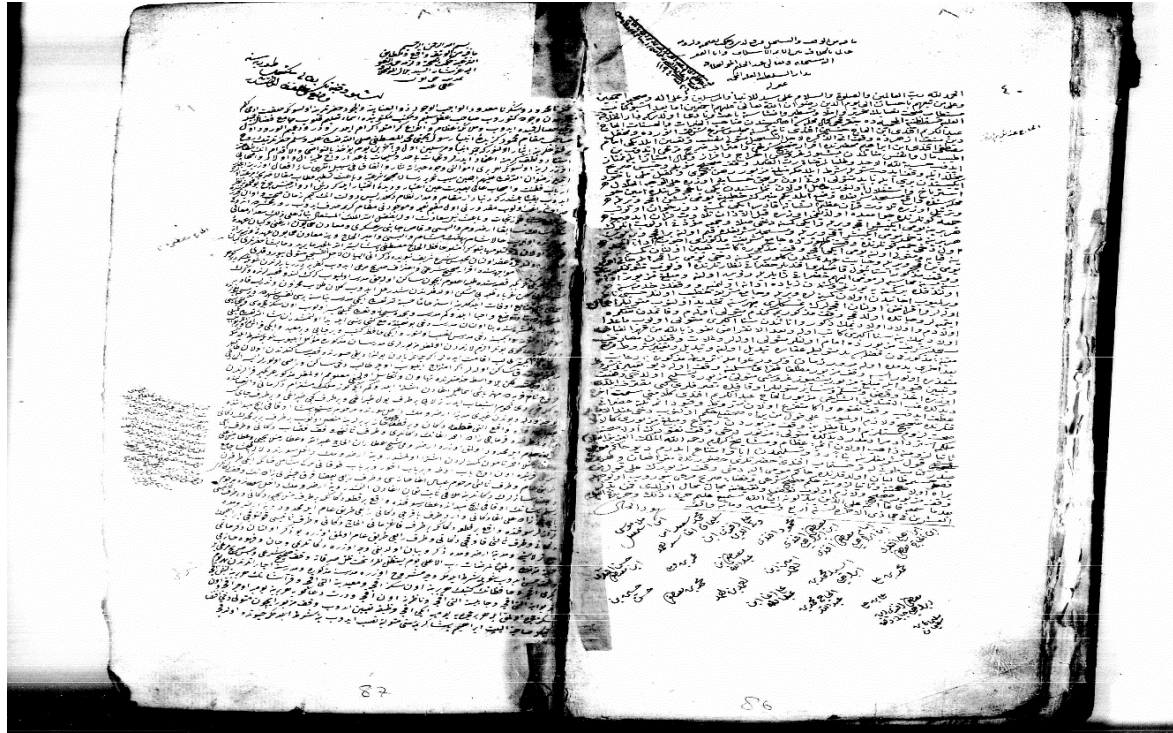
Hayatda oldukça mütevellî olub, ba'dehu tevliyet-i mezkûre evlad-ı zükuruna ve inasının ekberine ve evlad-ı evladına ilâ-inkirazi'z-zaman bu minval üzere mutasarrıf olub zikr ve tafsil ve beyan olduğu vazifelerini yerlü yerine mütevellî yediyle eda ve teslim oluna ve mütevellî için yevmîye, altmış akçe beher yevm,taht-ı yedinde olan hademesine dekakîn-i mezkûreleri icâr ve isticâr vakt ve zamanı ile icâre akçelerini cem' ve tahsil ve gereği gibi rü'yet ve ehil vezâifin vazifelerini bilâ te'allül her birine def' ve teslim oluna ve mütevellî-i kerime merreten ba'de uhra evvel ve ahra mutasarrıf olub bir kimesne mâni' ve dâfi' olmaya, deyü buyurub, zikr olunan iki göz değirmeni ma'a tarla ile ve medine-i Erzurum'da zikr olunan han ve kahvehâne ve dekâkinleri fâriğân tarih-i kitabdan mukaddem ve tahrir-i bir daha vakfiyet-i akarın tescil nasb buyurdıkları mütevellî sâlifü'z-zikire teslim ol dahi tesellüm edüb, sâir mütevellîler edegeldikleri üzere tasarruf et deyü vâkıf-ı müşarünileyh buyurdıkları mütevellî-i mumaileyh dahi vâkıf, hazret-i mumaileyhi kelâm-ı düreri yar meşrûhunda vicahen tasdik ve şifahen tahkik etdükden sonra vâkıf-ı hazreti azizü'n-neval dâme fi-himayetillâhi meliki'l-müte'âl, cânib-i ahire teşrif buyurub, vakf-ı akar eimme-i müşahirden pişvây-i kûl, rehnümay-ı sübül, hümam-ı efhâm İmam-ı A'zam katında lâzım olmamağın zikr olunan akârın vakfiyyetinden rücu' edüb, mütevellî-i merkûm birini def' edüb, tarafıma teslim etsün, deyü dava eyleyüb, hâkim-i muvakkı'î sadr-ı kitab tuba lehu ve hüsn-ü meâb huzurunda murafa'a olduklarında mütevellî-i mezbûr dahi kendüye lâzım ve mahall-i mülâyim cevab-ı bâsevaba müteveccih ve 'azim olub, dedüğü vakfiyyet-i akar imameyn-i hümameyn, bedreyn-i hümameyn katlarında hususen bade't-teslim-i ilâ'l-mütevellî vakıf lâzım kabilinden olmakla ânların mezheb-i şerifleri üzere vakfiyyetin sıhhat ve lüzumuna hüküm taleb ederim, deyicek hâkim-i muma ileyh dahi mekâl-i celîlinden ve kelâm-ı feribinde teemmül-i te'nîk ve tefekkür-ü dakik edüb, canib-i hayr-ı i'tibarda hakîk görüb, vakfiyyet-i akarın sıhhat ve lüzumuna

hükm-i muhkem-i şer'î ve kaza-i mübrem-i mer'î edüb, cemi'i evkâf resm-i ma'lum ve tarz-ı merkûm üzerinde vakf-ı sahih ve lâzım olduğu min-ba'd nakz ve nakzine mecâl, muhal ve ihtilaf ve ibtal mümteni'ü'l-ihtimaldir. "Fe-men beddelehu ba'de mâ semi'ahu fe-innemâ ismuhu alellezîne yubeddilunehu innallâhe semi'un alîm" ve ecrü'l-vâkıfû'l-kerîm ale'l-meliki'l birrû'r-rahim. "İnnehu yecza"l-hasenât ve lâ yudi'ü ecre'l-'alimîn" ve dahi şöyle şart eyledim ki:

Erbâb-ı vezâyifin cümlesinin her birine ta'yin olunan yevmîye vazifeleri sene-i kâmilede dört yüz yirmi altı kuruşa bâliğ olmakla meblâğ-ı mezkûr Erzurum'da vâki' bâlâda mezkûr musakkafât icârâtlarından müteveli yedinden Arabgîr'de Hâfiziye müderrisi olan kimesneye irsâl ve müderris-i mumaileyh dahi yed ve ma'rifetler yerlü yerine hasbeten lillâhi te'âlâ ashâb-ı vezâyife def' ve teslim eyleyeler ve yine bâlâda mezkûr Arabgîr'de vâki' iki göz değirmen ile bir tarladan hâsıl olan aynı ecnâs zehâir ve penbeyi zikr olunan erbâb-ı vezâyifin yevmîyevazifelerine mahsub ve nufas olmayub, sene hitamında her ne ki zehâir hâsıl olur ise ecnâs ile erbâb-ı vezâyife başkaca bi-aynihi cümlesine yevmîye vazifelerine kıyas ile tevzi' ve adalet üzere taksim eyleye ve Erzurum'da vâki' musakkafâtın icârâtından Arrabgîr'de vâki' medreseler ve kütübhânenin şart kılınan erbâb-ı vezâyife bir senede verilmesi iktizâ eden yalnız dörtyüzyirmialtı kuruş vazifeleri mütevellîsi tarafından Hâfiziye müderrisine irsâl ve teslim olunduktan sonra izdiyâd-ı vakıfdan hâsıl olan ğalleden medreseler ve kütübhânenin iktizâ-i ta'mir ve termimi müderris efendi yediyle ve nâzır ve sâir hademeleri ma'rifetleriyle ta'mir ve termimine ihtimam edeler ve kezâlik, yine izdiyâd-ı vakıfdan Erzurum'da vâki' musakkafât-ı mezkûrenin iktizâ eden ta'mir ve termimine mütevellîsi olanlar ziyade ihtimam edeler ki, hatta harabe müsrif olub erbâb-ı vezâyifin vazifelerine halel-i tari olmaya ve bundan maâda zikr olunan vezâyifi mahallerine eda ve iktizâ eden ta'mirat-ı merkûmdan ve imaratdan eğerçi her ne mikdar fazla kalur ise mütevellinin ta'yin olunan yevmî altmış akçasından başka cümle kendü umur-u lazimesine sarf etmesi dahi şurût-u vakfiyemizden olduğu ma'lum olub hilâfına kimse müdahale etmeyeler ve vakf-ı sahi-i şer' ile memhuren vakf ettiği kitabları tetebbu' için diyâr-ı be'ide verilmeyüb akreb-i mesafeye verilmesi dahi iktizâ ettiği halde kitabın iki kat hediyesi rehn olunmadıkça hafız-ı kütübler vermeyeler. Vâkıf-ı müşarûnileyh hazretleri bundan mukaddem Arabgîr'de bina eylediği medrese-i Hâfiziye ve derûnunda olan kütübhânesi müderrisine ve nâzırına ve sâir hüddam ve talebe-i ulum Erzurum'da evkâfdan almak üzere ber-muceb-i ma'mulün bihâ başka başka tezkere ile vazife ta'yin etdüğünden sonra Eslimiye kazasında tedarik-i vakf etdüğü evkâfdan cümlesi verilmek üzere sâniyen şart edüb ve vakfiyye-i ma'mulün bihâsını İbrikdâr, el-Hâc Hasan Ağa yediyle Bağdad avdetinde Ergani nâm mahalde meks etdüğü vakitte irsâl ve Arabgîr mahkemesinde müssehil olan vakf-ı mezbûrun sicill-i zeyline kayd oluna deyü tahrir ve irsal eylediği buyuruldu. Şerifleri ve vürûdunda bundan mukaddem Arabgîr'de bina etdiğim medrese-i Hâfiziye derûnunda olan kütübhânem hüddamlarına ve talebe-i uluma ta'yin edüb, yedlerine ma'mulün bih verdiğim tezkereler mucibince cümlesi, yüz kırkiki akçesi vazife bundan sonra Eslimiye kasabasında olan evkâfım gallâtından verilmesini şart etdim ki mütevellîsi olanlar beher sene muharreremü'l-haram geldikde galle-i vakf-ı mezbûrdan Arabgîr'de hüddam-ı medrese-i mezkûr ve kütübhâne için irsal edeler. Eğer vakf-ı mezbûra za'âftâri ve ma'azallâhi te'âlâ bir tarik ile harabe müsrif olur ise yine Erzurum'da olan evkâfımdan verile deyü sâniyen şart ve tastir eylediği vakfiyye-i ma'mulün bihâsının ol mahalli bilâ-ziyâde ve'l-inkisân sicill-i mahfuza kayd olundu. Hurrîre fi tis'a ve aşere min-Cemaziye'l-ahir sene tis'ün ve mietin ve elf. [19 Cemaziye'l-ahir 1190/5 Ağustos 1776]³⁵

35 VGMA 742/86/41 numarada kayıtlı zeyl vakfiye suretinin kurum tarafından yapılan çevirisinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

EK-4:Zeyl Vakfiye Suretinin Görüntüsü (VGMA 742/86/41)

EK-5: Eski Arapgir'deki Medrese ve Kütüphâne'nin Yeri**EK-6:** Yeni Arapgir'deki Medresenin Bitişğinde Bulunan Mirliva Ahmet Paşa Camii